

فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی
دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

سال دهم، شماره ۲۹ (پاییز ۱۴۰۰) صص ۹۰-۵۷

مدل مفهومی اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

● امین اور ●

دانشجوی دکتری تهدیدات امنیت ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی و نویسنده مسئول

● سیدمهدی رفیعی‌راد ●

دانشجوی دکتری تهدیدات امنیت ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی

● محسن آقایی ●

استاد راهنمای مطالعه گروهی و دبیر گروه مدیریت راهبردی فضای سایبر

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۱۲

چکیده

شبکه‌های اجتماعی، در بسیاری از ابعاد سیاسی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به یکی از تهدیدهای جدی برای امنیت ملی کشورها تبدیل شده و شناسایی اثرات آن‌ها بسیار حائز اهمیت است؛ لذا پژوهش حاضر، باهدف پاسخگویی به این سؤال که، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چیست؟» و ارائه مدل مفهومی مناسب مبتنی بر روش نظریه‌پردازی داده بنیاد (تحلیل کیفی) انجام و موضوع فوق در پنج محور شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها (کنش‌ها و واکنش‌ها) و پیامدها مورد واکاوی قرار گرفت. در این راستا ابتدا مبانی و ادبیات مرتبط، از طریق مشاهدات میدانی و مستندات کتابخانه‌ای جمع‌آوری و در نرم‌افزار مکس کیودا^۱ درج و کلیه مفاهیم قابل توجه در موضوع پژوهش استخراج و کد گذاری شد و سپس، با تلفیق و خوشه بندی کدهای همسان، مقوله‌های کلان و عوامل اثرگذار احصاء گردید. به‌منظور اعتبار سنجی عوامل فوق، نتایج در گروه‌های کانونی متشکل از اساتید و کارشناسان مربوطه مورد بحث و بررسی قرار گرفت و ۷۰ نفر از صاحب‌نظران این حوزه به‌عنوان نمونه آماری تعیین گردید و با اخذ نظریه‌های تخصصی توسط ابزار پرسشنامه (همچنین مصاحبه با ۱۵ نفر از صاحب‌نظران)، تجزیه و تحلیل کمی آن‌ها طبق «آزمون کای»، سطح معناداری و صحت عوامل ارزیابی شد. در ادامه نیز با دسته‌بندی عوامل در پنج محور شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها (کنش‌ها و واکنش‌ها) و پیامدها، «مدل مفهومی اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» ترسیم و ارائه گردید. نتایج پژوهش نشان داد که شبکه‌های اجتماعی، تأثیرگذاری قابل توجهی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و روند تهدید آفرین آن نیز رو به افزایش است و به سمت تضعیف امنیت ملی پیش می‌رود. این مسئله در تمامی حوزه‌های امنیت ملی شامل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی جریان داشته و روند استفاده مردم از شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش شکاف میان حاکمیت و جامعه، کاهش نظارت و کنترل حاکمیت بر فعالیت‌های اقتصادی و اثرگذاری بر سبک زندگی و فرهنگ خواهد شد.

کلید واژگان: شبکه اجتماعی، امنیت ملی ج.ا.ایران، فضای مجازی

مقدمه و بیان مسئله

با گسترش شبکه اینترنت در سطح جهان، تحولی در روابط بشری رخ داد و ارتباطات مجازی، جایگزین بسیاری از ارتباطات فیزیکی شد و فضایی با عنوان فضای مجازی (سایبری) در امتداد فضای واقعی یا فیزیکی موجود شکل گرفت. همان‌طور که در فضای واقعی، اتصالات فیزیکی همانند خطوط مخابراتی و یا روابط اجتماعی، ارتباط بین افراد، جوامع، سازمان‌ها و غیره را برقرار می‌کنند و در این میان، پیام‌هایی ردوبدل می‌شود، در فضای مجازی نیز شبکه‌هایی با عنوان «شبکه اجتماعی»، «پیام‌رسان» و... شکل می‌گیرد که افراد، جوامع، سازمان‌ها و... در فضای واقعی، با ایجاد تصویری مجازی از خود در شبکه‌ها، روابطی را در آن‌ها ایجاد نموده و پیام‌های متنی، صوتی، ویدئویی را مبادله می‌کنند که این امر، علی‌رغم محاسن بسیار، می‌تواند تبعات امنیتی سوئی را در صورت عدم رعایت قوانین کشور به همراه داشته باشد. پیام‌رسان‌های خارجی بدون هیچ‌گونه ضابطه قانونی و پذیرش قوانین کشور در حال فعالیت هستند و داده‌های انبوه کشور را به صورت رمزگذاری شده جمع‌آوری و از کشور خارج می‌کنند. گروه‌های تروریستی و ضدانقلاب در بستر این شبکه‌ها ارتباط‌گیری داشته و جنگ شناختی را دنبال می‌کنند و نهایتاً به صورت سازمان‌دهی شده، شورش‌ها و اعتراضات و حتی اقدامات امنیتی را علیه حاکمیت دنبال می‌کنند. رسیدن به فهم راهبردی از روند تأثیرگذاری فضای مجازی و به تبع آن شبکه‌های اجتماعی بر مقوله امنیت ملی همچنان محل تأمل و در برخی سطوح حاکمیتی دارای ابهام است. مقام معظم رهبری مدظله‌العالی در اولین جلسه درس خارج فقه سال تحصیلی جدید (شهریور ۱۳۹۵) فرمودند: «ما باید خودمان را مجهز کنیم، خیلی از ما‌ها مجهز نیستیم، خیلی از ما‌ها نمی‌دانیم، نه از جنبه‌های نرم‌افزاری، نه از جنبه‌های سخت‌افزاری. بعضی‌ها با این روش‌های جدید اصلاً آشنایی ندارند، با رایانه و مانند آن اصلاً آشنا نیستند، معنایش را نمی‌دانند، اهمیت این کار را درک نمی‌کنند. می‌بینیم ما، در بین مسئولین هم هستند کسانی که اهمیت این کار بزرگ را به درستی و آن‌چنان که باید و شاید درک نمی‌کنند؛ لذا، اقدام لازم را انجام نمی‌دهند»^۲.

شبکه‌های اجتماعی بستری برای ارائه خدمات مختلف است و به صورت گسترده‌ای از سوی کاربران مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ لذا، دولت‌ها، شرکت‌های چندملیتی، سازمان‌های غیردولتی،

2. <https://www.leader.ir/fa/speech/16190/www.leader.ir>

گروه‌های جنایی و تروریست‌ها و حتی افراد نیز، ممکن است اقدامات مخرب اطلاعاتی را در آن‌ها انجام دهند که می‌تواند اثرات سوئی را در امنیت عمومی جامعه و به تبع آن، امنیت ملی کشور داشته باشد که شناسایی این اثرات، دغدغه و مسئله اصلی پژوهش حاضر را شکل داد. نظر به اینکه، گسترش فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی، مذهبی، قاچاق و... در بستر شبکه‌های اجتماعی، ضمن تغییر نگرش و رفتار افراد، می‌تواند بر امنیت عمومی و امنیت ملی کشور اثرگذار باشد. عدم شناخت لازم به تأثیرگذاری تهدیدات نوین شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی، می‌تواند ایجاد غافلگیری نموده و به مرور زمان نیز روند مقابله با آن‌ها را دشوارتر کند؛ لذا، ضرورت ایجاد نمودن پژوهش حاضر، باهدف شناسایی این اثرات و در پاسخگویی به این سؤال اصلی که «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چه می‌تواند باشد؟»، به انجام برسد تا با بهره‌گیری از نتایج آن اشراف بیشتری نسبت به ابعاد سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و امنیتی شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها حاصل گردد و ضمن شناخت عوامل مؤثر شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها بر امنیت ملی و جنبه‌های امنیتی آن، زمینه‌هایی برای کمک به تصمیم‌سازی و ارتقاء قدرت تصمیم‌گیری برای مدیریت پیامدهای ناشی از فعالیت شبکه‌های اجتماعی و همچنین ایجاد توانمندی لازم در به‌کارگیری شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها جهت مقابله با جنگ نرم، به‌ویژه، در زمان رخدادهای امنیتی و بحران‌ها فراهم گردد.

مبانی نظری

طبق عنوان پژوهش، لازم است که ضمن بررسی پژوهش‌های قبلی انجام‌شده در این خصوص، مفاهیمی همچون شبکه، شبکه‌های اجتماعی، تهدیدها و فرصت‌های بالقوه شبکه‌های اجتماعی، امنیت ملی ج.ا.ایران، امنیت ملی ج.ا.ایران در فضای مجازی و الزامات آن و... را مورد بررسی دقیق‌تری قرار دهیم تا بر اساس آن، اثرات شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی ج.ا.ایران مورد شناسایی قرار گیرد.

پیشینه پژوهش

مصطفی اصلانی مقدم در رساله دکتری خود با عنوان «جهانی‌شدن فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ا»، عناصر ساختاری آموزش (حوزه مطالعات راهبردی)،

تجارب جنگی (قدرت عملیات) و سیستم‌های جنگ‌افروزی و تجهیزات نظامی اثرگذار در قدرت نظامی ج.ا.ا (سامانه‌ها و فن‌آوری‌های نظامی) را موردتوجه قرار داد و از طریق آزمون فرضیه تحقیق خود نتیجه گرفت که بین جهانی‌شدن فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و عناصر چهارگانه ساختار قدرت نظامی امنیت ملی ج.ا.ا، حوزه‌ی مطالعات راهبردی قدرت نظامی امنیت ملی ج.ا.ا، قدرت عملیات آینده، بسترسازی و کاربردی نمودن سایر فن‌آوری‌های نظامی برای ارتقای قدرت نظامی ج.ا.ا رابطه معناداری وجود دارد. (اصلائی مقدم، ۱۳۸۵). عباس زاده و کرمی در مقاله‌ای با عنوان «سرمایه اجتماعی و امنیت ملی پایدار» سهم سرمایه اجتماعی در تدارک امنیت ملی پایدار و مکانیسم نقش‌آفرینی آن را بررسی کردند و یافته‌های آن‌ها نشان داد که نظم اجتماعی و امنیت ملی، حاصل رضایت‌مندی شهروندان و گروه‌هاست و این رضایت‌مندی در گرو وجود شبکه‌های اجتماعی نیرومند و برآمده از فرآیند مستمر و برخاسته از بطن جامعه است که می‌توان آن‌ها را در چهره سرمایه اجتماعی قوی مجسم نمود و به شیوه‌های مختلف، از جمله افزایش یکپارچگی ملی، تسهیل مدیریت دشواری‌های سیاسی-اقتصادی، پیشگیری از انفعال سیاسی-اجتماعی، ارتقاء ظرفیت نظام سیاسی، تثبیت و ارتقای هویت ملی و تعمیق اعتماد، پایداری امنیت ملی را افزایش داد (عباس زاده و کرمی، ۱۳۹۰).

خلیلی‌پوررکن‌آبادی و همکارش در مقاله‌ای با عنوان «تهدیدات سایبری و تأثیر آن بر امنیت ملی» ابعاد اثرگذاری تهدیدهای سایبری بر امنیت ملی را بررسی کردند و نتیجه گرفتند که این تهدیدها، به علت برخورداری از ویژگی‌هایی چون قیمت پایین ورود، گمنامی و تأثیرگذاری شگرف پدیده‌ای به نام انتشار قدرت را به وجود آورده است که نه تنها باعث شده دولت‌های کوچک از ظرفیت بیشتری برای اعمال قدرت در این فضا برخوردار شوند، بلکه منجر به ورود بازیگران جدیدی همچون شرکت‌ها، گروه‌های سازمان یافته و افراد به معادلات قدرت جهانی شده است و امنیت ملی را از ابعاد مفهوم امنیت، دولت‌محوری در امنیت، بُعد جغرافیایی تهدید، گستردگی آسیب‌پذیری‌ها، شیوه مقابله با تهدیدها و تعدد بازیگران در این عرصه، تحت تأثیر قرار داده است (خلیلی‌پوررکن‌آبادی و نورعلی وند، ۱۳۹۱). خانیکی نیز در مقاله‌ای با عنوان «شبکه‌های اجتماعی و امنیت ملی تهدیدات و فرصت‌ها»، نتیجه گرفته است که امروزه، شبکه‌های اجتماعی به یکی از نیازهای کاربردی جوامع بشری تبدیل شده‌اند و تهدیدات و فرصت‌هایی را در حوزه امنیت ملی ایجاد نموده‌اند که با بهره‌گیری از راه‌کارهای پیشنهادی می‌توان اقدامات لازم را انجام داد (خانیکی، ۱۳۹۲).

محسن اکبری و همکارانش نیز در مقاله‌ای با عنوان «شناسایی و اولویت‌بندی تهدیدات شبکه‌های اجتماعی در عرصه‌ی امنیت ملی» معیارهای انتخاب تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی را مورد بررسی قرار دادند و نتیجه گرفتند که تهدیدهای فوق می‌توانند به ترتیب مبتنی بر پیچیدگی، سرعت شیوع، مدت، وسعت و دامنه باشند و بر آن اساس نیز، تهدیدات را، آشوب‌های خیابانی، اختلافات قومی و منطقه‌ای، ترور فرهنگی، شایعه‌پراکنی، رصد اطلاعاتی جامعه و ویروس پراکنی برشمردند (اکبری، دوستار، و هوشمند چایجانی، ۱۳۹۳). امیری و حبیب‌زاده نیز در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل وضعیت شبکه‌های اجتماعی مجازی بر اساس مدل SWOT» تهدیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی را مورد بررسی قرار داده و نتیجه گرفتند که این تهدیدات، از بُعد عوامل خارجی، بیشتر در حوزه‌های امنیتی و بین‌المللی، و از بُعد عوامل داخلی، شامل نقاط ضعف و قوت کاربران و سازمان‌ها در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی و امنیتی هستند و لازم است در مرحله پیشگیری از تهدیدات شبکه‌های اجتماعی، راهبرد تهاجمی و در مرحله تعاملی، راهبرد تدافعی اتخاذ گردد و در مرحله بهبود وضعیت، کاربران و سازمان‌های مدنی باید از قوت‌های خود استفاده کرده و تهدیدات را مرتفع سازند (امیری و حبیب‌زاده، ۱۳۹۴).

محمدجواد رضانی و همکارانش، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی روندهای تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» ۱۵ راهبرد را به منظور کاهش تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ارائه نمودند که پژوهش حاضر مورد بهره‌برداری قرار گرفت (رضانی، بدری، و غفاری، ۱۳۹۸):

۱) توسعه نقش‌آفرینی و مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در تولید محتوا و خدمات و زیرساخت شبکه‌های اجتماعی؛

۲) افزایش انگیزه و لزوم اقدام توسط مدیران در شورای عالی فضای مجازی و وزارت ارتباطات در جهت ایجاد زمینه همکاری برای رفع موانع و تکمیل شبکه ملی اطلاعات با توجه به فرمایشات مقام معظم رهبری؛

۳) تعادل بخشی به سهم پیام‌رسان‌های اجتماعی در بازار از طریق مدیریت پهنای باند و سایر خدمات؛

۴) برگزاری نشست‌ها، گردهمایی‌ها و همایش‌های تخصصی برای نخبگان و مدیران به منظور آگاه‌سازی و توجیه آن‌ها نسبت به روند تهدیدات شبکه‌های اجتماعی؛

- (۵) ترمیم و انسجام بخشی به ساختارهای متولی فضای مجازی با تمرکز بر شبکه‌های اجتماعی در کشور؛
- (۶) تحقق اوامر و منویات مقام معظم رهبری در راستای نو شوندگی فرآیندهای مدیریت شبکه‌های اجتماعی متناسب با شرایط و اقتضائات جدید تکمیل شبکه ملی اطلاعات؛
- ۷ مذاکره/تعامل/رایزنی مستمر با مدیران سرویس دهندگان و شبکه‌های اجتماعی خارجی به منظور تمکین به قوانین داخلی و کاهش آسیب‌ها؛
- (۸) اصلاح و تصویب قوانین مورد نیاز در مقابله با جرایم شبکه اجتماعی و حمایت از شبکه‌های اجتماعی داخلی؛
- (۹) تقویت و پشتیبانی شبکه‌های اجتماعی بومی قابل رقابت با موارد مشابه خارجی؛
- (۱۰) اشراف و کنترل فنی و تقویت ساز و کارهای نظارتی بدر فضای مجازی توسط حاکمیت و رصد، پایش، بررسی دقیق و تحلیل مستمر فعالیت بازیگران حریف در حوزه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی؛
- (۱۱) ایجاد بستر مناسب و جامع در فضای مجازی در جهت جذب متخصصین و نخبگان شبکه‌های اجتماعی (ایجاد اشتغال و فضای کسب و کار داخلی) و ارتقاء سطح دانش علمی و فناوری در حوزه‌های مختلف فضای مجازی، به ویژه، شبکه‌های اجتماعی (خودکفایی)؛
- (۱۲) ساماندهی مصرف و عضویت در شبکه‌های اجتماعی در نهادهای حاکمیتی و عمومی از طریق اعمال قوانین و نظارت مؤثر (ساماندهی اکانت‌ها و آی.پی و آی.دی)؛
- (۱۳) برنامه‌ریزی، کنترل و برخورد هدفمند و هوشمندانه با هرگونه ابزارهای مجرمانه و مسدودسازی آن‌ها در لوزه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، به ویژه، با فراگیر شدن اینترنت اشیا و فناوری‌های نوظهور؛
- (۱۴) ارتقاء وضعیت آمادگی تاب‌آوری و بازدارندگی زیرساخت‌های حیاتی و حساس کشور در مقابل تهاجم سایبری و نفوذ شبکه‌های اجتماعی پدافند غیرعامل فضای مجازی کشور؛
- (۱۵) تقویت همه‌جانبه شبکه‌های اجتماعی بومی در جهت تولیدات فاخر و جذاب و واکنش سریع در مستندسازی و واکنش مناسب رسانه‌ای به عملیات روانی حریف (نهضت مردمی تولید محتوا)؛
- به منظور کاهش اثرگذاری تهدیدات بر امنیت ملی کشور، تلاش‌هایی نیز برای جایگزین نمودن شبکه‌های اجتماعی داخلی همانند سروش به جای شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌های

خارجی انجام شده است که خانم فریبا مردانی میزان موفقیت این اقدامات را بررسی نمود و با انتشار مقاله‌ای با عنوان «تأثیر شبکه‌های اجتماعی در بهبود وضعیت اطلاع‌رسانی و جذب مخاطبین» نتیجه گرفت که پیام‌رسان‌های داخلی نتوانسته‌اند مخاطبان را به سمت خود جذب کنند (مردانی و جنودی، ۱۴۰۰، ص ۵۵).

مفهوم شبکه

شبکه مجموعه‌ای از نقاط اتصال یا گره‌های (در آن، یک منحنی خود را قطع می‌کند) به هم پیوسته است و توپولوژی شبکه، این نکته را مشخص می‌سازد که اگر دو نقطه‌ی اتصال به یک شبکه تعلق داشته باشند؛ در آن صورت فاصله (شدت و فراوانی تعامل) بین آن دو نقطه (جایگاه اجتماعی) کوتاه‌تر (فراوان‌تر یا شدیدتر) از زمانی است که این دو نقطه به یک شبکه تعلق نداشته باشند. در درون یک شبکه‌ی خاص فاصله‌ای میان جریان‌ها وجود ندارد و یا فاصله بین نقاط اتصال یکسان است؛ بنابراین، فاصله‌ی (فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی) یک نقطه یا جایگاه از صفر (برای هر یک از گره‌های شبکه) تا بی‌نهایت (برای هر نقطه‌ی خارج از شبکه) متغیر است. حضور یا حذف از شبکه و معماری روابط بین شبکه‌ها توسط فناوری اطلاعات، پیکربندی فرآیندها و کارکردهای مسلط جوامع ما را تعیین می‌کنند (سلطانی‌نژاد و دیگران، ۱۳۹۲: ۸۳-۸۴).

شبکه‌های اجتماعی

به گروهی از رسانه‌های برخط که در آن‌ها مردم به تولید، اشتراک و تبادل اطلاعات و ایده‌ها می‌پردازند، شبکه‌های اجتماعی گفته می‌شود (هالمن، ۲۰۰۸: ۱۳)^۳ و در واقع، مجموعه‌ای از افراد هستند که به صورت گروهی با یکدیگر ارتباط داشته و مواردی مانند اطلاعات، نیازمندی‌ها، فعالیت‌ها و افکار خود را به اشتراک می‌گذارند (حبیب زاده و بخشی، ۱۳۹۵: ۱۲). به عبارت دیگر، سایت‌هایی هستند که با استفاده از یک موتور جستجوگر و افزودن امکاناتی مانند چت و پیام‌رسانی الکترونیک، انتقال تصویر و صدا و... امکان ارتباط بیشتر را در قالب شبکه‌ای از روابط فردی و گروهی فراهم می‌آورد (عبدالله خانی، ۱۳۸۸: ۶۴). شبکه‌های اجتماعی پیشینه‌ای به قدمت

3. Hallman

حیات بشر داشته و پیوندی آشکار باهم زیستی اجتماعی انسان‌ها در کنار یکدیگر دارند. آنچه قابلیت شبکه‌های اجتماعی عصر کنونی را از گذشته متمایز می‌سازد، بستر شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی و مکانیسم‌های ارتباطات درونی آن‌هاست. دنیای سایبر نوع جدیدی از شبکه‌های اجتماعی را به وجود آورده است که شبکه‌های اجتماعی مجازی نام دارد (ضیایی پرور، ۱۳۹۵: ۹). ویژگی اصلی این شبکه‌ها مشارکت در تولید و توزیع اطلاعات با محوریت گفتگو است (جروینگ^۴، ۲۰۱۰: ۶) و اندازه، تراکم و ترکیب شبکه‌ها، شیوه و فراوانی تماس، دوام رابطه و صمیمیت خصوصیات اصلی آن‌ها به شمار می‌روند (باستانی و صالحی، ۱۳۸۶: ۱۶). سایر ویژگی‌های مهم شبکه‌های اجتماعی را می‌توان تغییر شکل ارتباطات، کاهش امکان کنترل و سانسور، فراملی بودن و نداشتن مرز، تبادل اطلاعات و ایجاد پیوند (فضلی، ۱۳۸۳: ۱۲۷)، آگاهی بخشی، امکان مشارکت، باز بودن، ارتباط دوسویه (لاکوبوسی^۵، ۲۰۰۳: ۵)، شکل‌گیری جماعت‌های آنلاین، سازمان‌دهی اعتراضات، توانایی برقراری ارتباط، هویت‌سازی (کاسترونوو^۶، ۲۰۱۲: ۱۱۹-۱۲۱)، قدرت بسیج‌کنندگی و سازمان‌دهی، مقابله با تهدیدات مشترک، مبادله اطلاعات و تجارب، برشمرد^۷. بر اساس آمار ارائه شده توسط مرکز فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی^۸، شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک، یوتیوب و پیام‌رسان واتساپ در فهرست پرطرفدارترین‌ها قرار گرفته‌اند. شبکه‌های اجتماعی را می‌توان از دو دیدگاه شبکه‌های مجازی (به کاربران این امکان را می‌دهد که علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خود را با یکدیگر به اشتراک بگذارند)، شبکه‌های غیرمجازی (گروه‌های به‌هم‌پیوسته در محیط اجتماعی)، شبکه‌های عمومی و شبکه‌های تخصصی تقسیم‌بندی نمود. در شبکه‌های اجتماعی، فضایی ایجاد شده که کاربران به جبران محدودیت‌ها و موانع فضای واقعی زندگی می‌توانند با یکدیگر تعامل، ارتباط، انتقال پیام و سایر کارکردها که نسل جوان به‌خوبی از آن استفاده می‌کند، داشته باشند (امانی کلاریجانی، ۱۳۹۶: ۹۳).

شبکه‌های اجتماعی در ایران

استقبال از شبکه‌های اجتماعی به این دلیل است که کاربران اینترنتی می‌توانند برای اغلب

4. Jerving
5. Lacobucci
6. Castronovo

۷. مصاحبه با دکتر جلال غفاری - ۱۳۹۶

8. www.saramad.ir و سایت آماری statist

نیازهای آنلاین خود در این وبسایت‌ها پاسخ مناسب بیابند. امکانی شبیه به وبلاگ‌ها و میکرو بلاگ‌ها برای نوشتن مطالب کوتاه و یادداشت‌های روزانه و فضایی شبیه به سایت‌های عکس برای قرار دادن تصاویر شخصی، ایجاد فضایی شبیه به چت برای گفت‌وگوهای فوری میان کاربران، قابلیت ساختن اتاق‌های گفت‌وگو و صفحات هواداری شبیه به فروم‌های اینترنتی از جمله ساده‌ترین این امکانات است. شبکه‌های اجتماعی متناسب با نوع موضوع فعالیتشان، امکاناتی همچون خبرخوان‌های اینترنتی، بازی‌های آنلاین، قابلیت آپلود کردن ویدئوها و فایل‌های کامپیوتری و برقراری ارتباط با سایر رسانه‌های شخصی را نیز در گزینه‌هایشان دارند. بدین ترتیب، اغلب امکاناتی که کاربران اینترنتی، از طریق مراجعه به چندین وبسایت کسب می‌کردند، یک جا در شبکه‌های اجتماعی دریافت می‌شود؛ لذا، بی دلیل نیست که کاربران بخش قابل توجهی از زمان خود را در اینترنت و شبکه‌های اجتماعی حضور دارند.

نخستین موج جدی فراگیر شدن شبکه‌های اجتماعی در ایران به استقبال از وبسایت اورکات^۹ برمی‌گردد. اورکات شبکه‌ی اجتماعی تحت مالکیت شرکت گوگل است که در سال ۲۰۰۴ به وسیله یکی از کارمندان این شرکت راه‌اندازی شد. پس از فیلتر شدن اورکات نوبت به شبکه‌های اجتماعی ایرانی بود تا وارد دنیای مجازی شوند. از میان تجربه‌های ایرانی راه‌اندازی وبسایت‌های شبکه‌ی اجتماعی، تنها نمونه‌ی موفق و قابل توجه کلوب^{۱۱} است. شبکه‌ی اجتماعی دانشگاهیان ایران^{۱۱} و یو۲۴^{۱۲}، شبکه‌ی اجتماعی متخصصان ایران، از جمله دیگر تجربه‌های ایرانی هستند (خانیکی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۱۹-۱۲۱). مرکز آمار از وضعیت فرهنگی رفتاری خانوارهای ایرانی در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد که ۴۷ درصد از افراد ۱۵ سال و بیشتر در شبکه‌های اجتماعی عضو بوده و ۹۴.۵ درصد در تلگرام، ۴۳.۱ اینستاگرام، ۲۴.۳ واتس‌آپ و ۱۵.۴ درصد در سایر شبکه‌ها فعال هستند^{۱۳}. در حال حاضر، تعداد کاربران ایرانی فعال در تلگرام حدود ۵۰ میلیون تخمین زده می‌شود؛ یعنی، بیش از ۱۰ درصد کاربران تلگرام ایرانی هستند و با توجه به فیلتر بودن آن در کشور، این سهم قابل توجهی است. پس از تلگرام، رتبه دوم واتس‌آپ با حدود ۴۷ میلیون و ۷۰۰ هزار نفر در جایگاه دوم و اینستاگرام با ۴۷ میلیون کاربر در جایگاه سوم قرار دارند. شبکه‌های اجتماعی

9. Orkut

10. Cloob

11. Doreh

12. U24

دیگر مانند توییتر با ۲ میلیون کاربر فعال و لینکداین با ۲ میلیون و ۷۰۰ هزار نفر در جایگاه‌های بعدی قرار دارند (قنبری، ۱۳۹۹). مرکز پژوهشی بتا با توجه به آمار کاربران فارسی زبان تلگرام، اینستاگرام و توییتر در سال ۱۴۰۰ به بررسی میزان محبوبیت این شبکه‌های اجتماعی در میان مردم پرداخته است. این داده‌کاو‌ها نشان می‌دهد تلگرام و اینستاگرام و توییتر به ترتیب بین مردم محبوب‌تر و پراستفاده‌تر هستند (آی‌تی‌من، ۱۴۰۰).

تهدیدهای بالقوه و بالفعل شبکه‌های اجتماعی

مهم‌ترین تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی عبارت‌اند از^{۱۴}:

□ **تهدید فرهنگی:** انتقال و انتشار هنجارهای ارزشی و اخلاقی غربی، بسترسازی برای تهاجم فرهنگی، چالش‌های انتقادی ستیزه‌جویانه در مباحث اعتقادی و اخلاقی، ایجاد محرک‌های قومی برای تبادلات فرهنگی غیرقابل کنترل، تضعیف مبانی و هویت دینی، تضعیف اقتدار فرهنگی و نهایتاً تضعیف هویت ملی.

□ **تهدید اجتماعی:** تضعیف هویت (ملی، قومی، زبانی)، کاهش سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت، آگاهی)، تضعیف ارزش‌ها هنجارها و گروه‌های مرجع، کاهش تاب‌آوری اجتماعی، رشد آسیب‌پذیری‌های اجتماعی برشمرده. برخی دیگر از تهدیدات اجتماعی در سطوح پایین‌تر که جنبه امنیت ملی ندارند را می‌توان ارتباطات نامتعارف بین قشر جوان، وقوع جرایم رایانه‌ای، گسست بین نسلی، انحرافات اخلاقی و فردی، پنهان‌سازی هویت، مطالبات جدید اجتماعی، تهدید بنیان خانواده، تغییر نقش اجتماعی، اعتیاد اینترنتی، شکل‌گیری حوزه فرهنگ‌های اینترنتی دانست.

□ **تهدید سیاسی:** تهدید سیاسی، تهدیدی است که بدون در نظر گرفتن منبع آن، امنیت ملی کشورها را به لحاظ سیاسی با خطر مواجه می‌سازد. تهدید برای بازیگران سیاسی مخاطره‌ای مهم است و شناخت موضوعات مرتب با آن نقش مهمی در اداره حکومت دارد (رفعتی و صنیعی، ۱۳۹۶، ص ۱۱۷). یکی از مهم‌ترین تهدیدات سیاسی شبکه‌های اجتماعی سازمان‌دهی و دخالت در امور داخلی حاکمیت‌ها، به‌ویژه، انتخابات است که مطابق آن جریان‌های قدرت تعیین و خط‌مشی‌گذاری‌های اساسی کشورها تغییر می‌یابد.

۱۴. طبق نظرات خبرگی دکتر محمد رحمتی، دکتر مصطفی اشرف، دکتر قاسم ترابی، دکتر تقی پور، دکتر خوراکیان، امیر سرتیپ عبدالمهی، و سردار جلالی

□ **تهدید امنیتی - اطلاعاتی:** راه‌اندازی تجمعات و اجتماعات، ارتباط با گروه‌های برانداز و معاند، جاسوسی اینترنتی، انتقال و انتشار اطلاعات طبقه‌بندی‌شده بر روی اینترنت، جایگزینی رسانه‌ای، کاهش اقتدار سیستم امنیتی - اطلاعاتی، ظهور مکانیسم‌های جدید شایعه‌سازی (انتشار شایعات و اخبار جعلی به قصد تأثیر بر افکار عمومی)، آموزش‌های مخرب از جمله تروریسم، مواد مخدر و گروه‌های ضاله (صادقیان، ۱۳۸۹: ۱۶۹-۱۷۲). بیگ دیتا در حال تبدیل شدن به مهم‌ترین موضوع در هر کسب‌وکاری است و بخشی از برنامه‌های دشمن در فضای مجازی نیز برآمده از داده‌کای بیگ دیتای ایرانیان است. صنایع در سراسر جهان شاهد افزایش چشم‌گیری در حجم، تنوع و سرعت تولید داده‌ها هستند و هر ساله شاهد افزایش تقریباً دو برابری داده‌ها هستیم که اینترنت اشیا بیشترین سهم را در این رشد دارد (سی.اس.آی.اس، ۲۰۱۱: ۴-۱۴).

□ **تهدید بین‌المللی:** ورود بازیگران جدید به عرصه مناسبات بین‌المللی (طومارهای بین‌المللی)، تضعیف حاکمیت دولت‌ها از طریق فراگیر شدن فناوری‌ها، ارتباط مستقیم با مردم دیگر کشورها، افزایش فشارهای بین‌المللی به کشورهای موردنظر، افزایش ضریب نفوذ جریان‌های بین‌المللی، افزایش همگرایی گروه‌های داخلی و همفکر، کاهش نفوذ رسانه‌های ملی و داخلی، برخی از مهم‌ترین مصادیق تهدیدات بین‌المللی شبکه‌های اجتماعی است (کانون تفکر سیاست خارجی، ۱۳۹۷).

● **بیداری اسلامی:** بیداری اسلامی در کشورهای مصر، لیبی، تونس و بحرین که محوریت سازمان‌دهی اعتراضات در آن‌ها توسط شبکه‌های اجتماعی صورت گرفت. به گفته کاستلز میان بخش‌های گوناگون جامعه به شکل افقی پیوند ایجاد می‌شود. «قدرت جریان‌ها» بر «جریان قدرت» پیشی می‌گیرد و شهروندان می‌توانند با استفاده از شبکه‌های اجتماعی انحصارهای رسانه‌ای را از بین ببرند (غفاری و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۲-۶۳). شبکه‌های اجتماعی آگاهی مردم را افزایش داده و کمک چشمگیری به ارتباط بین مردم و معترضان فراهم می‌آورد و در مقابل، دولت‌ها تلاش می‌کنند این فن‌آوری‌ها را در کنترل خود درآورند (دارابی، ۱۳۹۵: ۵۶).

● **کودتای نافرجام ترکیه:** نافرجام ماندن کودتای نظامی در سال ۲۰۱۶ در ترکیه به واسطه استفاده از شبکه‌های اجتماعی به وقوع پیوست. کودتاچیان با تصرف رادیو و تلویزیون، بیانیه خود را در شبکه تی.آر.تی ترکیه قرائت کردند و گفتند که به‌زودی، قانون اساسی جدید را تدوین و صادر خواهند نمود؛ اما، با پخش پیام تصویری اردوغان از رسانه اجتماعی فیس‌تایم و از طریق گوشی موبایل مجری شبکه سی.ان.ان ترکیه، باعث شد که به نوعی آب بر روی آتشی پاشیده شود.^{۱۵}

● جنبش اشغال وال استریت: در آمریکا شکل گرفت (۱۳۸۹ و ۱۳۹۰) و دامنه آن به کشورهای دیگر نیز کشیده شد. ویژگی‌هایی نظیر بدون مرز بودن فضای رسانه‌های مجازی، کاهش هزینه اقدامات جنبش، تأمین راحت امکانات و عوامل موردنیاز برای اقدام، انعکاس جهانی اقدامات، امکان هماهنگی لحظه‌ای، امکان جذب حامی از سراسر جهان باعث شد جنبش فوق جهانی شود (گوهری مقدم، ۱۳۹۰: ۱۶۰). مقامات دولتی آمریکا از مدیران ارشد فیس‌بوک و توییتر خواستند تا محدودیت‌هایی برای معترضان ایجاد کنند. توییتر برخلاف ادعای اجتماعی بودن خود، هم‌راستا با سیاست‌های واشنگتن، صفحه تسخیر وال استریت را مسدود کرد. پایگاه الکترونیکی فیس‌بوک نیز در اقدامی مشابه از ارسال پیام‌هایی که در آن‌ها اسمی از وال استریت به کاررفته است، اجتناب کرد. همین مسئله موجب شده تا سران کاخ سفید با همراهی کنگره به دنبال اعمال مدیریت بر آخرین کانال ارتباطی مستقیم معترضین با مردم این کشور باشند (ام.سی کولاگ^{۱۶}، ۲۰۱۱).

□ **تهدید اقتصادی:** پول رمز شده، امکان انتقال ارزش از طریق فناوری زنجیره بلوک، حذف نهاد مرکزی و نهاد ناظر (بانک‌ها و بانک مرکزی کشورها) از طریق فناوری دفتر کل، انتقال پول به صورت فردبه‌فرد و کاملاً مستقل و بی‌واسطه را فراهم نموده و فناوری اطلاعات را منشأ تولید قدرت و ثروت^{۱۷} تبدیل کرده است. با احتمال بسیار بالا، گرام یا همان ارز دیجیتال تلگرام یکی از موفق‌ترین تجارب کریپتوکارنسی خواهد بود. با این اتفاق، ارز دیجیتال تلگرام (گرام) عملاً جایگزین پول داخلی ایران می‌شود، آن‌هم با مدیریت خارجی و با این شرایط بانک مرکزی ایران که هیچ اراده‌ای از خود نخواهد داشت؛ در نتیجه، ارزش پولی ایران به شدت کاهش پیدا کرده و نظام بانکی قدرت چندانی نخواهد داشت^{۱۸}. وقتی معاملات این ارز سودی برای کشور نداشته باشد؛ طبیعتاً خودش را در خروج سرمایه، تنبل پروری، سوداگری و پول‌شویی نشان خواهد داد و همین امر باعث ضرباتی به نظام بانکی و پولی ایران می‌شود^{۱۹}. برنامه آتی تلگرام ایجاد یک شبکه جدی اقتصاد دیجیتال، تعریف بانک و نظام بانکداری و تعریف نظام دریافت و پرداخت است که این موضوع طبیعتاً درآمدهای بسیار بالایی برای تلگرام خواهد داشت که چارچوب تلگرام را از شبکه اجتماعی و پیام‌رسان صرفاً تبادل خبر، به ساختار اقتصادی سلطه‌گر تغییر می‌دهد^{۲۰}.

۱۶. به گزارش پایگاه خبری تحلیلی میدل ایست آنلاین، به محض این که خبر وقوع کودتا در ترکیه پیچید اردوغان به سرعت به سراغ شبکه "فیس‌تایم" تلفن همراه خود رفت که از سوی شرکت اپل پشتیبانی می‌شود. او به واسطه آن توانست به مردم پیام دهد که به خیابان‌ها بیایند و برای شکست کودتا شورش کنند.

16. McCullagh

۱۷. مصاحبه با کریمی نسانی - ۱۳۹۶

□ **تهدیدات ترکیبی (هیبریدی):** فضای سایبری اغلب در جنگ‌های نوین استفاده می‌شود تا دستگاه‌های ارتباطی دشمن را مختل نماید. بحث در مورد جنگ سایبری معمولاً محدود به سیستم‌های کامپیوتری است که به زندگی روزمره و کسب و کار، زیرساخت‌های حیاتی، معاملات مالی، تأمین برق و غیره مرتبط است و تلاش می‌شود امنیت آن حفظ شود. همان‌طور که ریچارد کلارک، مشاور سابق کاخ سفید می‌نویسد، «حمله سایبری می‌تواند این باشد که این سیستم‌های حیاتی پایین می‌آیند و ما شاهد انفجار پالایشگاه‌های نفت، تصادف قطارهای شهری، از دسترس خارج شدن ماهواره‌ها، کمبود مواد غذایی و خیلی بیشتر هستیم» (کلارک و کنک^{۲۱}، ۲۰۱۱). اختلال یا شکست شبکه و سیستم‌های کامپیوتری می‌تواند اثرات چشمگیر داشته باشد، هرچند عملیات ترکیبی هدفمند می‌تواند نتایجی را به دست آورد که کمتر از حملات به زیرساخت‌های حیاتی تأثیرگذار است (لانگ و اسوتوکا^{۲۲}، ۲۰۱۵: ۹۴). شبکه‌های اجتماعی، به‌عنوان سلاحی در جنگ ترکیبی در حوزه دفاع (تشخیص پیشگیری، امنیت و حفاظت)، جمع‌آوری اطلاعات (رصد، جمع‌آوری و بهره‌برداری)، هدف قرار دادن / هدف‌گذاری، اطلاع‌رسانی و اثرگذاری (شکل دادن، اطلاع‌رسانی، دست‌کاری در اطلاعات، گمراه کردن، کاهش ارزش خبر، فریب، تسلیم‌سازی، تغییر در محاسبه، بسیج و متقاعد کردن)، عملیات (انکار، اختلال، تحرک، نقض، نابود کردن) و فرماندهی و کنترل (تسهیل، تعدیل، همگام‌سازی) نقش دارند (نیسن^{۲۳}، ۲۰۱۵: ۷۲).

فرصت‌های بالقوه و بالفعل شبکه‌های اجتماعی

شبکه‌های اجتماعی می‌توانند فرصت‌های همانند: انتشار سریع و آزادانه اخبار و اطلاعات، افزایش قدرت تحلیل و تقویت روحیه انتقادی بسیجی، امکان عبور از مرزهای جغرافیایی و آشنایی با افراد، جوامع و فرهنگ‌های مختلف، شکل‌گیری و تقویت خرد جمعی، کارکرد تبلیغی و محتوایی شبکه‌های اجتماعی، ارتباط مجازی مستمر با دوستان و تقویت همبستگی اجتماعی (ماساری^{۲۴}، ۲۰۱۰: ۱)، تبلیغ و توسعه ارزش‌های انسانی و اخلاقی در عرصه جهانی، توسعه مشارکت‌های مفید اجتماعی در بین تشکلهای و تقویت شاخص‌های سرمایه اجتماعی در داخل کشور را ایجاد کنند^{۲۵}.

۱۸. مصاحبه با ابراهیم رزاقی، اقتصاددان و استاد دانشگاه - ۱۳۹۷

۱۹. مصاحبه با آلبرت بغزبان استاد اقتصاد دانشگاه تهران - ۱۳۹۷

۲۰. مصاحبه با سردار غلامرضا جلالی رئیس سازمان پدافند غیرعامل - ۱۳۹۷

21. Clarke and Knake

22. Lange and Svetoka

23. Nissen

امنیت ملی

امنیت یکی از مباحث محوری در حوزه علم سیاست و حوزه سیاست‌گذاری در هر نظام سیاسی است که همواره از ابعاد مختلفی تهدید می‌شود. امنیت پدیده‌ای کیفی است که برحسب درجه‌بندی‌هایی عمدتاً ذهنی قابل توصیف است و اغلب آن را نبود تهدیدات و خطرات تعریف می‌کنند (انگرس^{۲۶}، ۲۰۰۹: ۷). فقدان امنیت ملی موجب نفوذ دشمنان به کشور می‌شود و مقام معظم رهبری مدظله‌العالی نفوذ را «ارتباط‌گیری مستقیم یا تأثیرگذاری غیرمستقیم دشمنان بر سه حوزه تشخیص (فهم از مسائل) و تصمیم (راه‌حل برای مسائل) و اقدام (مواجهه عملی) در جهت بر هم آوردن منافع کشور هدف و تأمین منافع سلطه‌گران به دست حاکمان کشورهای هدف» توصیف نموده‌اند (رحیمی، ایزدی، و موسوی امیرآباد، ۱۴۰۰، ص ۷).

معنی کردن مفهوم امنیت ملی در جهان امروز کار پیچیده‌ای است (ماندل، ۱۳۷۷: ۴۳). امنیت ملی حالتی است که ملتی بدون نگرانی از دست‌دان تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی یا سرزمین خود به سر می‌برد. والتر لیپمن محقق و نویسنده آمریکایی اولین کسی است که مفهوم امنیت ملی را به روشنی تعریف نموده است و از نظر وی «یک ملت وقتی دارای امنیت است که در صورت اجتناب از جنگ بتواند ارزش‌های اساسی خود را حفظ کند و در صورت اقدام به جنگ بتواند آن را پیش ببرد». ریچارد کوپر نیز معتقد است: توان جامعه در حفظ و بهره‌گیری از فرهنگ و ارزش‌هایش امنیت ملی است. (بوزان، ۱۳۷۸: ۳۱). رابرت ماندل نیز چنین می‌گوید: امنیت ملی شامل تعقیب روانی و مادی ایمنی است و اصولاً جزء مسئولیت حکومت‌های ملی است تا از تهدیدات مستقیم خارجی نسبت به بقای رژیم‌ها، نظام شهروندی و شیوه زندگی شهروندان خود ممانعت به عمل آورند. (ماندل، ۱۳۷۷: ۵۲)

امنیت ملی در فضای مجازی

اساساً استقرار امنیت ملی به‌منظور دستیابی به چهار هدف برقراری امنیت و حفاظت از شهروندان و دولت در مقابل حمله‌های فیزیکی ناشی از منابع خارجی، ایجاد رونق اقتصادی و تأمین رفاه برای شهروندان، حفظ اموال و ارزش‌های حاکم بر جامعه و بهبود هنجارها، سنت‌ها و روش‌های

24. Massari

۲۵. مصاحبه با دکتر علی عسگری، دکتر برزویی، دکتر شاه میرزایی، دکتر غفاری، دکتر مقدم فر، دکتر سلطانی فر و دکتر خوراکیان

26. Engerer

متداول زندگی و حفظ آن‌ها صورت می‌گیرد. ثروت، جغرافیا، نیروی نظامی، زیرساخت‌های حمل‌ونقلی، نظام‌های ائتلاف و اتحاد، توانمندی‌های صنعتی و سطوح تعلیم و تربیت از مهم‌ترین عناصر محسوس، عینی و قابل‌اندازه‌گیری برای دستیابی به اهداف ملی دولت‌هاست. راهبرد ملی، توانمندی‌های سازمانی، دانش علمی و فنی، اصول و ارزش‌های حاکم بر جامعه، توان رهبری و اراده و روحیه ملی از جمله عوامل نامحسوس و ذهنی، از دیگر عواملی است که اندازه‌گیری آن‌ها دشوار است (آلبرتس، ۱۳۸۵: ۲۰). با ورود به عصر اطلاعات، اهمیت عناصر نامحسوسی و ذهنی قدرت، همانند دانش، نسبت به عوامل محسوس و سنتی قدرت به‌طور چشمگیری رو به افزایش است. امنیت بیش از آنکه واقعیتی بیرونی باشد، ماهیتی ذهنی و گفتمانی دارد. مفهوم امنیت، تنها در رابطه هم‌نشینی یا جانشینی با مفهوم‌های دیگری همچون قدرت، منافع، اهداف، مصالح، تهدیدها و... که همگی مفهوم‌های مبهم و سیالی‌اند، مصداق یا مصادیق خود را می‌یابد (ولوی، ۱۳۹۴: ۲۳۷). از جمله تهدیدهای امنیتی که ممکن است اینترنت در آن‌ها تأثیر بسزایی داشته باشد، می‌توان به محورهای زیر اشاره کرد:

- اقدام‌های مخل امنیت و برانداز گروه‌های مسلح و غیرمسلح، تروریستی، خرابکاری و هکتیویسم.
 - گسترش نابسامانی‌های اجتماعی از قبیل مواد مخدر، فساد اخلاقی، جرایم اجتماعی، سرقت و...
 - شکاف اقلیت‌های قومی، مذهبی و زبانی با نظام و افزایش گرایش تجزیه‌طلبانه قومی (تاجیک، ۱۳۸۰: ۴۷-۱۹۳).

- آماده‌سازی افکار عمومی جهان علیه جمهوری اسلامی ایران در زمینه پرونده هسته‌ای و تحریم‌ها علیه ایران.

- اقدام سرویس‌های اطلاعاتی بیگانه به عملیات جاسوسی اینترنتی علیه جمهوری اسلامی ایران.
 بنابراین، در عصر اطلاعات موضوع‌ها و مسئله‌های متنوع‌تری نسبت به گذشته مسائل امنیت ملی تلقی می‌شود. در این عصر گردش آزاد اطلاعات در سراسر جهان که از راه اینترنت صورت می‌گیرد، موضوع امنیت اطلاعات را تا سطح مسائل امنیت ملی بالا می‌برد و در نتیجه، تعریف امنیت ملی بسط و گسترش می‌یابد. شاید ندانیم که چه میزان اطلاعات از طریق این شبکه‌ها در دسترس صاحبان شبکه‌های اجتماعی قرار می‌گیرد؛ اما، می‌دانیم این اطلاعات قابل‌پردازش است و می‌تواند بهره‌های بسیار از این اطلاعات کلان استخراج کنند، به‌اندازه‌ای که حتی امنیت ملی کشور مورد تهدید قرار بگیرد. یکی از اتفاقاتی که با بهره‌گیری از اطلاعات شبکه‌های اجتماعی

شاهدش هستیم، عضوگیری جریان‌های تروریستی و تکفیری است و می‌دانیم هدایت بسیاری از نئوتروریست‌ها از طریق فضای مجازی صورت می‌گیرد^{۲۷}.

الزامات امنیت ملی در فضای سایبری

به تعبیر مارک لوونتال می‌توان گفت، بعضاً اهداف و اولویت‌های اطلاعاتی و امنیتی نیز تغییر یافته‌اند (لوونتال، ۲۰۱۷، ص ۲۳۸)^{۲۸}. در گذشته عمده اهداف امنیتی دولت‌ها ناظر بر امنیت نظام سیاسی بود و تلاش بر این بود که نظام سیاسی مورد صیانت قرار گیرد؛ اما، امروزه علاوه بر آن حفاظت از شهروندان، آرمان‌ها و امنیت اجتماع نیز در اولویت قرار دارد. مسائل امنیت بین‌المللی و امنیت جهانی موجب شده‌اند تا ورود دولت‌ها در حوزه شبکه‌های اجتماعی پراهمیت جلوه‌گر شود (اریکسون و گیاکوملو، ۲۰۰۶، ص ۳۳۲)^{۲۹}.

قابلیت‌های فضای سایبری در قالب تولید و اشتراک‌گذاری محتوای فیلم، کلیپ، عکس، صدا، خبر، گزارش، متن، کتاب و... این فضا را به‌عنوان یک رسانه تمام‌عیار در کنار قابلیت توزیع پذیری در قالب گوشی‌های هوشمند تعریف کرده است. جامعه شبکه‌ای تأثیرپذیر از عملیات روانی-شناختی دشمن مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی بر بستر مردم و اثرگذاری تقریباً مستقیم بر انتخابات از حداقل تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های این فضا است؛ بنابراین، اگر این فضا از نظر امنیت ملی و تهدیدات، حیاتی باشد که هست، الزامات جدی‌تری از وضعیت موجود را طلب می‌کند. از طرف دیگر امکان استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای تولید و انتقال محتوا و پیام به‌صورت وسیع توسط رقبا و دشمنان رسانه را به‌عنوان یکی از ابزار تهدید تعریف می‌شود. امکان انجام عملیات روانی، شناختی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی، فرهنگی و نهایتاً عملیات ترکیبی براندازی بر بستر مردم در حوزه شبکه‌های اجتماعی از یک طرف، رسانه را به‌عنوان یک ابزار جدی تهدیدات ترکیبی معرفی می‌نماید. جامعه شبکه‌ای تأثیرپذیر از عملیات روانی شناختی دشمن مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی بر بستر مردم و اثرگذاری تقریباً مستقیم بر انتخابات از حداقل تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های این فضا است؛ بنابراین، اگر این فضا از نظر امنیت ملی و تهدیدات، حیاتی باشد که هست، الزامات

شماره ۲ (شماره ۹)

۲۷. مصاحبه با دکتر تقی پور - ۱۳۹۷

28. Lowenthal

29. Eriksson & Giacomello

جدی‌تری از وضعیت موجود را طلب می‌کند. این الزامات حداقلی، آماده‌سازی یک زیرساخت بومی و ملی کاملاً ایرانی و ارتباطات امن و شبکه‌های اجتماعی ملی و بومی را شامل می‌شد؛ البته استفاده از سرویس و خدمات خارجی بر بستر بومی از اشکالات کمتری برخوردار است. مرزبانی دیجیتال و ایجاد امکان دفاع سایبری در اولین نقطه ارتباط با این فضا به‌عنوان رمز برای دفاع در برابر تهدیدات سایبری نیز از الزامات تکمیل‌کننده چرخه امنیت ملی سایبری است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با توجه به موضوع و هدف پژوهش، از نوع کاربردی- توسعه‌ای^{۳۰} است و چون در ابتدا تحلیل کیفی لازم به روش نظریه پردازی داده بنیاد بر روی مستندات^{۳۱} که شامل کتاب، مقاله، نتایج مصاحبه‌های عمیق و جلسات کانونی، صفحات وب و... جمع‌آوری انجام شده و عوامل اثرگذار استخراج می‌شود و سپس، با استفاده از ابزار پرسشنامه، نظر تخصصی خبرگان اخذ و مورد تجزیه و تحلیل کمی قرار می‌گیرد؛ لذا از روش پژوهش آمیخته (کیفی-کمی) استفاده می‌شود. نظر به اینکه، پژوهش حاضر در گروهی کانونی متشکل از اساتید و دانشجویان دوره دکتری انجام شده است، تعداد ۲۳ نفر از صاحب‌نظران به‌منظور مصاحبه عمیق جهت شناخت دقیق‌تر ادبیات موضوع پژوهش (جمع‌آوری اطلاعات) و ۴۷ نفر دیگر نیز به همراه نفرات قبل، به‌منظور اخذ نظر تخصصی بابت نتایج پژوهش به‌صورت تمام شمار از طریق ابزار پرسشنامه (جمعاً ۷۰ نفر) در گروه کانونی فوق تعیین گردیدند و ابتدا، مستندات مرتبط داخلی و خارجی از طریق جستجوی کتاب، مقاله، اینترنت و... جمع‌آوری، مطالعه و فیش‌برداری شد و بر اساس یافته‌های اولیه، پرسشنامه‌ای برای مصاحبه عمیق باسؤالات ذیل تنظیم گردید:

- (۱) روند تحول شبکه‌های اجتماعی به چه سمتی است؟
- (۲) آثار روندها و تحولات شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی کشورها به‌طور عام و امنیت ملی ج.ا.ا. به‌صورت خاص چگونه است؟
- (۳) به نظر شما عوامل تأثیرگذار شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی کدام‌اند؟
- (۴) شبکه‌های اجتماعی چگونه بر تقویت امنیت ملی اثرگذاری دارند؟

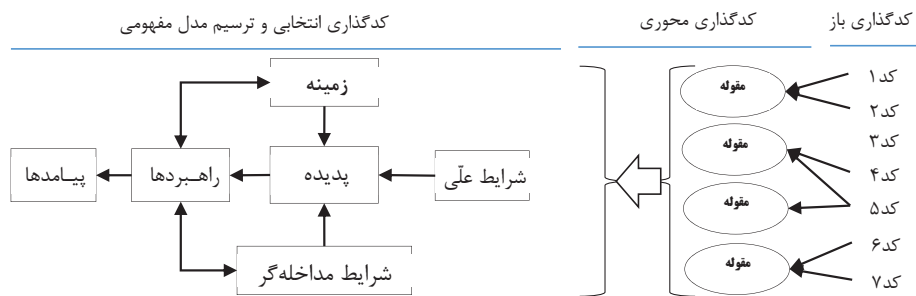
- ۵) در روند تحولات شبکه‌های اجتماعی چه تهدیدهایی متوجه امنیت ملی ج.ا.ا می‌شود؟
- ۶) به نظر شما نقاط قوت کشور به‌منظور اثرگذاری بر روند تحولات شبکه‌های اجتماعی و به خدمت گرفتن فرصت‌ها چیست؟
- ۷) در این زمینه با چه ضعف‌هایی در مدیریت شبکه‌های اجتماعی در حوزه امنیت ملی روبرو هستیم؟
- ۸) چه پیشنهادهایی (در سطح راهبردی) برای مدیریت شبکه‌های اجتماعی به‌منظور مصون‌سازی امنیت ملی و تقویت آن دارید؟

بر اساس سؤالات فوق، مصاحبه عمیق که لازم به ۲۳ صاحب‌نظر در گروه کانونی تعیین‌شده، انجام شد و نتایج حاصل به همراه سایر مستندات مطالعه شده در نرم‌افزار تحلیل کیفی مکس کیودا^{۳۱} درج گردید و سپس طبق روش نظریه‌پردازی داده بنیاد^{۳۲} کلیه مفاهیم مرتبط با موضوع پژوهش استخراج و کدگذاری گردید و با تلفیق و خوشه‌بندی کدهای همسان مقوله‌های کلان قابل توجه در مدل مفهومی احصاء گردید (کدگذاری باز). نظر به لزوم اعتبارسنجی عوامل احصاء شده بر اساس روش پژوهش آمیخته، پرسشنامه‌ای بر اساس طیف لیکرت با سؤالات بسته تنظیم و نظر تخصصی ۷۰ نفر صاحب‌نظران جامعه آماری تعیین‌شده در گروه کانونی اخذ گردید و با محاسبه «ضریب کای» سطح معناداری و صحت مقوله‌های کلان احصاء شده فوق تعیین و عوامل نهایی قابل توجه در مدل مفهومی استخراج گردیدند.

طبق روش نظریه‌پردازی داده بنیاد، برای توصیف مفهوم «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» و ترسیم مدل مفهومی مربوطه، عوامل احصاء شده در پنج محور شرایط علی^{۳۳}، شرایط زمینه‌ای^{۳۴}، شرایط مداخله‌گر^{۳۵}، راهبردها^{۳۶} و پیامدها^{۳۷} دسته‌بندی (کدگذاری محوری) و با تلفیق و انتخاب مقوله‌های کلان یا عوامل اثرگذار موردنظر، مدل مفهومی پژوهش طبق ساختار شکل ۱ ترسیم شد (کدگذاری انتخابی).

31. MaxQda: نرم افزار تحلیل کیفی

32. Grounded Theory

شکل ۱: فرآیند روش نظریه‌پردازی داده بنیاد (مرادی، ۱۳۹۵)

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

طبق «روش‌شناسی پژوهش» کلیه مفاهیم مرتبط با موضوع پژوهش طبق روش کیفی نظریه‌پردازی داده بنیاد (پیشنهاد اشتراوس و کوربین در کتاب «کشف نظریه داده بنیاد»)، استخراج و کدگذاری گردید (جدول ۱).

- 33. Causal Conditions
- 34. Context
- 35. Intervening Conditions
- 36. Strategies
- 37. Consequences

منبع	حوزه	کدها (مفاهیم) استخراج شده از منابع
Eriksson & Giacomello -2006	شبکه‌های اجتماعی	افزایش سرعت - انعطاف‌پذیری گردش اطلاعات - آثار در حوزه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی - اولویت حفاظت از شهروندان - امنیت اجتماعی - روابط سیاسی و اجتماعی - فرصت‌ها و تهدید شبکه در حوزه امنیت ملی - دغدغه امنیتی برای بسیاری از دولت‌ها - برد جهانی و بافت چند زبانی غنی - کم‌رنگ شدن جغرافیا و مرزهای ملی نظام‌های سیاسی
Hallman et al- 2008	ویژگی شبکه اجتماعی	استقلال آن‌ها از مراکز قدرت رسمی - اشتراک‌گذاری دانش اطلاعات - اندازه - تراکم - ترکیب شبکه که تشکیل‌دهنده ساخت و تولید آزادانه محتوا
Jerving-۲۰۱۰	شبکه اجتماعی	موضوعه‌ای شبکه‌های اجتماعی اصلی‌ترین مشغله کاربران اینترنت در دنیا
باستانی و صالحی - ۱۳۸۶	اقتضانات شبکه اجتماعی	دوام رابطه و صمیمیت - شیوه تماس - فراوانی تماس - قدرت کنترل رسمی جریان اطلاعات
Lacobucci-1989 Castronovo - 2012	مهم‌ترین ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی	ارتباط دوسویه - آگاهی بخشی - امکان مشارکت - باز بودن - تبادل اطلاعات - ایجاد پیوند - تغییر شکل ارتباطات - سازمان‌دهی اعتراضات - شکل‌گیری جماعت‌های آنلاین - فراملی بودن و نداشتن مرز - قدرت بسیج‌کنندگی و سازمان‌دهی - کاهش امکان کنترل و سانسور - مبادله اطلاعات و تجارب - مقابله با تهدیدات مشترک - هویت‌سازی
امانی کلاریجانی - ۱۳۹۶	شبکه‌های اجتماعی	شبکه‌های اجتماعی شکل اجتماعی نوینی از ارتباطات
بوزان - ۱۳۷۸	امنیت ملی	نبود تهدیدات و خطرات - حفظ و بهره‌گیری از فرهنگ و ارزش‌هایش امنیت ملی
Engerer-2009	اهداف استقرار امنیت ملی	ایجاد رونق اقتصادی و تأمین رفاه - برقراری امنیت - حفاظت از شهروندان و دولت - بهبود هنجارها - حفظ سنت‌ها و روش‌های زندگی - حفظ اموال و ارزش‌های حاکم بر جامعه
امنیت ملی در فضای مجازی (مصاحبه با سردار دکتر غلامرضا جلالی - ۱۳۹۷)	الزامات امنیت ملی در فضای سایبری	استفاده از سرویس و خدمات خارجی بر بستر بومی - آماده‌سازی یک زیرساخت بومی و ملی کاملاً ایرانی - رسانه به‌عنوان یک ابزار جدی تهدیدات ترکیبی - عملیات ترکیبی براندازی بر بستر مردم در حوزه شبکه‌های اجتماعی - ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی ملی و بومی
تأثیر بسزایی تهدیدهای امنیتی اینترنت	تأثیر بسزایی تهدیدهای امنیتی اینترنت	اقدام‌های تروریستی - خرابکاری و هکتیویسم - اقدام‌های مخل امنیت و برانداز - آماده‌سازی افکار عمومی جهان علیه ج.ا.ایران - شکاف بین اقلیت‌های قومی - مذهبی و زبانی با نظام - جاسوسی اینترنتی علیه جمهوری اسلامی ایران - گسترش نابسامانی‌های اجتماعی
حبیب زاده و بخشی - ۱۳۹۵	شبکه‌های مجازی و غیرمجازی اجتماعی	امکان ورود کنش‌گران جدید و وجود فضای تعاملی گسترده با دیگران - شبکه اجتماعی غیرمجازی - شبکه مجموعه‌ای از نقاط اتصال یا گره‌های بهم‌پیوسته - شبکه‌های اجتماعی مجازی - فیس‌بوک - یوتیوب و پیام‌رسان واتس‌آپ - نسل جدیدی از وب‌سایت‌های اینترنتی - شبکه‌های اجتماعی، رسانه‌های اجتماعی - هزاران شبکه‌ی اجتماعی در اینترنت فعال هستند

منبع	حوزه	کدها (مفاهیم) استخراج شده از منابع
خانیکی و دیگران - ۱۳۹۶	شبکه‌های اجتماعی در ایران	استقبال از شبکه‌های اجتماعی در ایران - وبلاگ‌ها و میکروبلانگ‌ها - چت برای گفت‌وگوهای فوری میان کاربران - ایرانی‌ها پیشرو در زمینه‌ی وبلاگ نویسی در دنیا - برقراری ارتباط با سایر رسانه‌های شخصی - خبرخوان‌های اینترنتی - بازی‌های آنلاین - اتاق‌های گفت‌وگو و صفحات هواداری شبیه به فروم - قابلیت آپلود کردن ویدئوها و فایل‌های کامپیوتری
گروه کانونی - تهدیدهای بالقوه و بالفعل شبکه‌های	تهدید اجتماعی	کاهش سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت، آگاهی) - تهدیدات اجتماعی - ارتباطات نامتعارف - اعتیاد اینترنتی - انحراف اخلاقی و فردی - مطالبات جدید اجتماعی - بی‌توجهی به مسئولیت شغلی و شخصی - پنهان‌سازی هویت - تغییر نقش اجتماعی - تهدید بنیان خانواده - دور شدن از فعالیت‌های مهم زندگی - از دست دادن دوستان - غفلت از خانواده - شکل‌گیری فرهنگ‌های اینترنتی - کاهش فعالیت بدنی - کمبود یا تغییر الگوی خواب - گسست بین نسلی - وقوع جرایم رایانه‌ای - بی‌توجهی به سلامت فردی - تضعیف ارزش‌ها و هنجارها - تضعیف هویت (ملی، قومی، زبانی) - رشد آسیب‌پذیری‌های اجتماعی - کاهش تاب‌آوری اجتماعی
اجتماعی - دکتر محمد رحمتی - دکتر مصطفی اشرف - دکتر قاسم ترابی - دکتر تقی پور - دکتر خوراکیان - امیر سرتیپ عبدالهی - حمید مقدم فر - سردار دکتر جلالی - دکتر کریمی نیسانی - دکتر ابراهیم رزاقی - دکتر آلبرت بغزبان	تهدید اقتصادی	انتقال پول به صورت فرد به فرد و کاملاً مستقل و بی‌واسطه - پول رمز شده - تبدیل فناوری اطلاعات به عنوان منشأ تولید قدرت و ثروت - انتقال ارزش از طریق فناوری زنجیره بلوک - ارز دیجیتال تلگرام - برنامه آتی تلگرام ایجاد یک شبکه جدی اقتصاد دیجیتال - باعث ضرباتی به نظام بانکی و پولی ایران - خروج سرمایه - تنبل پروری - سوداگری و پول‌شویی
تهدید امنیتی - اطلاعاتی		آموزش‌های مخرب از جمله تروریسم - انتقال و انتشار اطلاعات طبقه‌بندی شده بر روی اینترنت - جاسوسی اینترنتی - جایگزینی رسانه‌ای - راه‌اندازی تجمعات و اجتماعات - ارتباط با گروه‌های برانداز و معاند - ظهور مکانیسم‌های جدید شایعه‌سازی - کاهش اقتدار سیستم امنیتی - اطلاعاتی - مواد مخدر و گروه‌های ضاله
تهدید بین‌المللی		القای تفکر آمریکایی - افزایش ضریب نفوذ جریان‌های بین‌المللی - ضعیف حاکمیت دولت از طریق فراگیر شدن فناوری‌ها - افزایش همگرایی گروه‌های داخلی - کاهش نفوذ رسانه‌های ملی و داخلی - لزوم حفاظت و صیانت از ابر داده‌ها - تغییر مفهوم حکمرانی در جهان - تحولات بین‌المللی - بیداری اسلامی - جنبش اشغال وال استریت - کودتای نافرجام ترکیه - ورود بازیگران جدید به عرصه مناسبات بین‌المللی (طومارهای بین‌الملل)
تهدید سیاسی		انتقال مستقیم اندیشه‌ها و دیدگاه‌های جریان معاند به داخل - ایجاد گروه‌های سیاسی مجازی - ایجاد گروه‌های فشاری نفوذ مجازی - ایجاد مطالبات جدید سیاسی - اختلال در روند کنترل جریان اطلاع‌رسانی - دخالت در امور داخلی حاکمیت‌ها به ویژه انتخابات - دموکراسی دیجیتالی - شبکه‌های اجتماعی غیربومی جولانگاه تروریسم جدید منافقین

منبع	حوزه	کدها (مفاهیم) استخراج شده از منابع
	تهدید فرهنگی	انتقال و انتشار هنجارهای ارزشی و اخلاقی غربی - بسترسازی برای تهاجم فرهنگی - چالش‌های انتقادی ستیزه‌جویانه در مباحث اعتقادی و اخلاقی - ضعف اقتدار فرهنگی و نهایتاً تضعیف هویت ملی - ایجاد محرک‌های قومی برای تبادلات فرهنگی غیرقابل کنترل
Lange and Sveto, 2014	تهدید هیبریدی	اختلال یا شکست شبکه و سیستم‌های کامپیوتری
larke and Knake, 2010	تهدیدات هیبریدی	از دسترس خارج شدن ماهواره‌ها - کمبود مواد غذایی - انفجار پالایشگاه‌های نفت - تصادف قطارهای شهری - توصیف پیچیدگی و ویژگی‌های درگیری‌های مدرن - روش‌هایی که خارج از درک سنتی از عملیات نظامی در استراتژی‌های مبارزه - سیستم‌های حیاتی پایین می‌آیند
Nissen - 2015	تهدیدات هیبریدی	شبکه اجتماعی، سلاح در جنگ ترکیبی - نقش شبکه اجتماعی در اطلاع‌رسانی - نقش شبکه اجتماعی در جمع‌آوری اطلاعات (رصد، جمع‌آوری و بهره‌برداری)، دفاع (تشخیص پیشگیری، امنیت و حفاظت)، عملیات (انکار - اختلال - تحرک - نقض - نابودی)، فرماندهی و کنترل (تسهیل، تعدیل، همگام ساز) و هدف قرار دادن / هدف‌گذاری
مصاحبه با دکتر میر رفیع - ۱۳۹۸	امنیت	اساساً کار ویژه امنیت در حوزه حاکمیت قرار دارد
مصاحبه عمیق (دکتر) علی عسگری، برزویی، شاه میرزایی، غفاری، مقدم فر، سلطانی فر، خوراکیان	ارتباط مجازی مستمر با دوستان و تقویت همبستگی اجتماعی	ارتباط مجازی مستمر با دوستان و آشنایی با افراد - جوامع و فرهنگ - انتشار سریع و آزادانه اخبار و اطلاعات - افزایش قدرت تحلیل و تقویت - تبلیغ و توسعه ارزش‌های انسانی و اخلاقی در عرصه جهانی - تقویت شاخص‌های سرمایه اجتماعی در داخل کشور - توسعه مشارکت‌های مفید اجتماعی در بین تشکل‌های مختلف - شکل‌گیری و تقویت خرد جمعی - شکل‌گیری و تقویت خرد جمعی - کارکرد تبلیغی و محتوایی شبکه‌های اجتماعی
مصاحبه عمیق (مصاحبه با دکتر غفاری - دکتر برزویی - حجت‌الاسلام دکتر کمال عزت)	احساس امنیت توسط خانواده	احساس امنیت توسط خانواده‌ها - احساس عمومی درباره وابستگی شبکه‌های داخلی به حاکمیت - احساس مسئولیت نداشتن به حذف محتوا - احساس ناامنی نسبت به محتوا - امکان پیگیری و شناسایی متخلفان - برتری در ارائه خدمات در موارد معدود - ترس از شناسایی شدن - توسعه و تقویت برنامه نویسان داخلی - رونق کسب‌وکارهای فناوری اطلاعات در کشور - سرعت بالای دریافت اطلاعات، ضعف تکنولوژی در مقایسه با رقبای خارجی - نبود اعتماد توسط کاربران، نداشتن مکانیزم درآمدزایی

با خوشه‌بندی و مقوله‌سازی از مفاهیم و کدهای فوق در چندین مرحله، مقوله‌های کلان قابل توجه در موضوع پژوهش، طبق جدول ۵ جدول ۲ استخراج می‌کنیم.

مقوله‌های کلان (عوامل اثرگذار)		مقوله‌های کلان (عوامل اثرگذار)	
افزایش سرعت در انتقال و کسب اطلاعات و دانش	۹	افزایش آسیب‌های اجتماعی	۱
حفظ استقلال و تمامیت ارضی حاکمیت	۱۰	گسترش ناامنی	۲
نظارت و کنترل حاکمیت بر فعالیت‌های اقتصادی و مبادلات پولی	۱۱	تقویت جریان آزاد اطلاعات در جامعه	۳
عدم استقرار و پیاده‌سازی زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی بومی	۱۲	شکاف میان حاکمیت و جامعه	۴
تغییر سبک زندگی و فرهنگ جامعه به سمت لیبرالیسم	۱۳	غلبه فرهنگ جهانی بر فرهنگ ملی و اسلامی	۵
کنترل ناپذیری فضای مجازی و به تبع آن، شبکه‌های اجتماعی	۱۴	اثرگذاری بر سبک زندگی و فرهنگ	۶
تسهیل دسترسی دشمنان به اطلاعات جامعه و کاربران داخلی	۱۵	کاهش امکان کنترل و نظارت حاکمیت بر جامعه و مردم	۷
فراهم شدن زمینه برای فعالیت آزادانه گروه‌های مخالف حاکمیت	۱۶	افزایش فعالیت گروه‌های مخالف در شبکه‌های اجتماعی	۸

جدول ۲: مقوله‌های کلان (عوامل اثرگذار) احصاء شده (کدگذاری محوری)

به‌منظور ارزیابی عوامل احصاء شده، پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای تنظیم و از طریق آن نظرات تخصصی ۷۰ صاحب‌نظر اخذ شد (جدول ۳).

درصد	سابقه	درصد	سطح شغلی
۱۷	کمتر از ده سال	۵۰,۹	مدیر ارشد
۹,۴	۱۱ تا ۲۰ سال	۵,۷	مدیر میانی
۷۳,۶	بیش از ۲۰ سال	۱۳,۲	سرپرست و کارشناس مسئول
		۳۰,۲	سایر سطوح سازمانی

جدول ۳: جمعیت‌شناسی پاسخگویان

با محاسبه «مقدار کای» نظرات اخذ شد. سطح معناداری هر یک از عوامل طبق جدول ۴ به دست آمد.

ردیف	سؤالات	مقدار کای محاسبه شده	سطح معناداری	نتیجه تأثیر
۱	با به کارگیری شبکه‌های اجتماعی جریان آزاد اطلاعات در جامعه تقویت می‌شود.	۸/۸۵	/۰۳۱	دارد
۲	روند رشد شبکه اجتماعی موجب کاهش امکان کنترل و نظارت حاکمیت بر جامعه و مردم می‌شود.	۲۸/۲۸	/۰۰۰	دارد
۳	روند استفاده مردم از شبکه اجتماعی در جوامع موجب افزایش شکاف میان حاکمیت و جامعه خواهد شد.	۲۳/۲۹	/۰۰۳	دارد
۴	روند رشد شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش نظارت و کنترل حاکمیت بر فعالیت‌های اقتصادی و مبادلات پولی خواهد شد.	۱۴/۷۱	/۰۰۱	دارد
۵	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب نقض اصل حفظ استقلال و تمامیت ارضی حاکمیت خواهد شد.	۱۵/۰۷	/۰۰۱	دارد
۶	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب کنترل ناپذیری فضای مجازی و به تبع شبکه‌های اجتماعی خواهد شد.	۱۸/۷۸	/۰۰۱	دارد
۷	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب اثرگذاری بر سبک زندگی و فرهنگ خواهد شد.	۹/۶۵	/۰۰۳	دارد
۸	تغییر سبک زندگی و فرهنگ جامعه به سمت لیبرالیسم و غلبه فرهنگ جهانی بر فرهنگ ملی و اسلامی خواهد شد.	۱۳/۷۱	/۰۰۲	دارد
۹	روند مصرف شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب فراهم شدن زمینه برای فعالیت آزادانه گروه‌های مخالف حاکمیت خواهد شد.	۲۵/۳۲	/۰۰۰	دارد
۱۰	در بستر شبکه‌های اجتماعی فعالیت گروه‌های معارض و مخالف افزایش خواهد یافت.	۲۳/۱۴	/۰۰۰	دارد
۱۱	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی توسط مردم در جوامع موجب گسترش ناامنی خواهد شد.	۲۶/۷۱	/۰۰۴	دارد
۱۲	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب عدم امکان استقرار و پیاده‌سازی زیرساخت‌های فناوری‌های اطلاعاتی - ارتباطاتی بومی خواهد شد.	۲۵/۳	/۰۰۲	دارد
۱۳	روند فعالیت در شبکه‌های اجتماعی خارجی توسط مردم در جوامع موجب تسهیل دسترسی دشمنان به اطلاعات جامعه و کاربران داخلی می‌شود.	۱۳/۳۲	/۰۰۴	دارد
۱۴	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش سرعت در انتقال و کسب اطلاعات و دانش می‌شود.	۱۵/۱۵	/۰۰۱	دارد
۱۵	روند گسترش شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش آسیب‌های اجتماعی می‌شود.	۲۴/۶۴	/۰۰۲	دارد
۱۶	با به کارگیری شبکه‌های اجتماعی جریان آزاد اطلاعات در جامعه تقویت می‌شود.	۵/۶۴	/۰۰۱	دارد

جدول ۴: ارزیابی عوامل احصاء شده

مطابق خروجی جدول فوق، چون سطح معناداری برای کلیه شاخص‌ها کمتر از میزان خطای ۰/۰۵ به دست آمده است، تأثیر شاخص‌های فوق بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران قابل توجه است؛ لذا، همه عوامل فوق می‌تواند برای ترسیم مدل مفهومی مورد استفاده قرار گیرد. بدین منظور، کدهای استخراج شده طبق جدول ۱ و مقوله‌های کلان جدول ۲ در نرم‌افزار مکس کیودا مورد بررسی دقیق‌تری قرار گرفت و در پنج محور دلایل اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی ج.ا.ایران (شرایط علی)، زمینه‌های کاهش اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی ج.ا.ایران (شرایط زمینه‌ای)، موانع کاهش اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی ج.ا.ایران (شرایط مداخله‌گر)، راهبردهای (کنش و برهم‌کنش) کاهش اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی ج.ا.ایران و پیامدهای کاهش اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی ج.ا.ایران دسته‌بندی شد و با تلفیق مفاهیم مشترک و نزدیک، عوامل اثرگذار قابل توجه در مدل مفهومی احصاء شد (به دلیل رعایت ساختار مقاله، از ذکر جداول حجیم فوق صرف‌نظر شد).

جدول ۵: عوامل اثرگذار قابل توجه در مدل مفهومی (کدگذاری محوری و انتخابی)

محور	عوامل اثرگذار
دلایل اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی (شرایط علی)	افزایش آسیب‌های اجتماعی - گسترش ناامنی - کاهش امکان کنترل و نظارت حاکمیت بر جامعه و مردم - تسهیل دسترسی دشمنان به اطلاعات جامعه و کاربران داخلی - افزایش فعالیت گروه‌های معارض و مخالف در شبکه‌های اجتماعی - فراهم شدن زمینه برای فعالیت آزادانه گروه‌های مخالف حاکمیت - اثرگذاری بر سبک زندگی و فرهنگ
زمینه‌های کاهش اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (شرایط زمینه‌ای)	تقویت جریان آزاد اطلاعات در جامعه - افزایش سرعت در انتقال و کسب اطلاعات و دانش - حفظ استقلال و تمامیت ارضی حاکمیت - نظارت و کنترل حاکمیت بر فعالیت‌های اقتصادی و مبادلات پولی - رفع شکاف میان حاکمیت و جامعه
موانع کاهش اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی (شرایط مداخله‌گر)	عدم استقرار و پیاده‌سازی زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی بومی - غلبه فرهنگ جهانی بر فرهنگ ملی و اسلامی - تغییر سبک زندگی و فرهنگ جامعه به سمت لیبرالیسم - کنترل ناپذیری فضای مجازی و به تبع آن، شبکه‌های اجتماعی

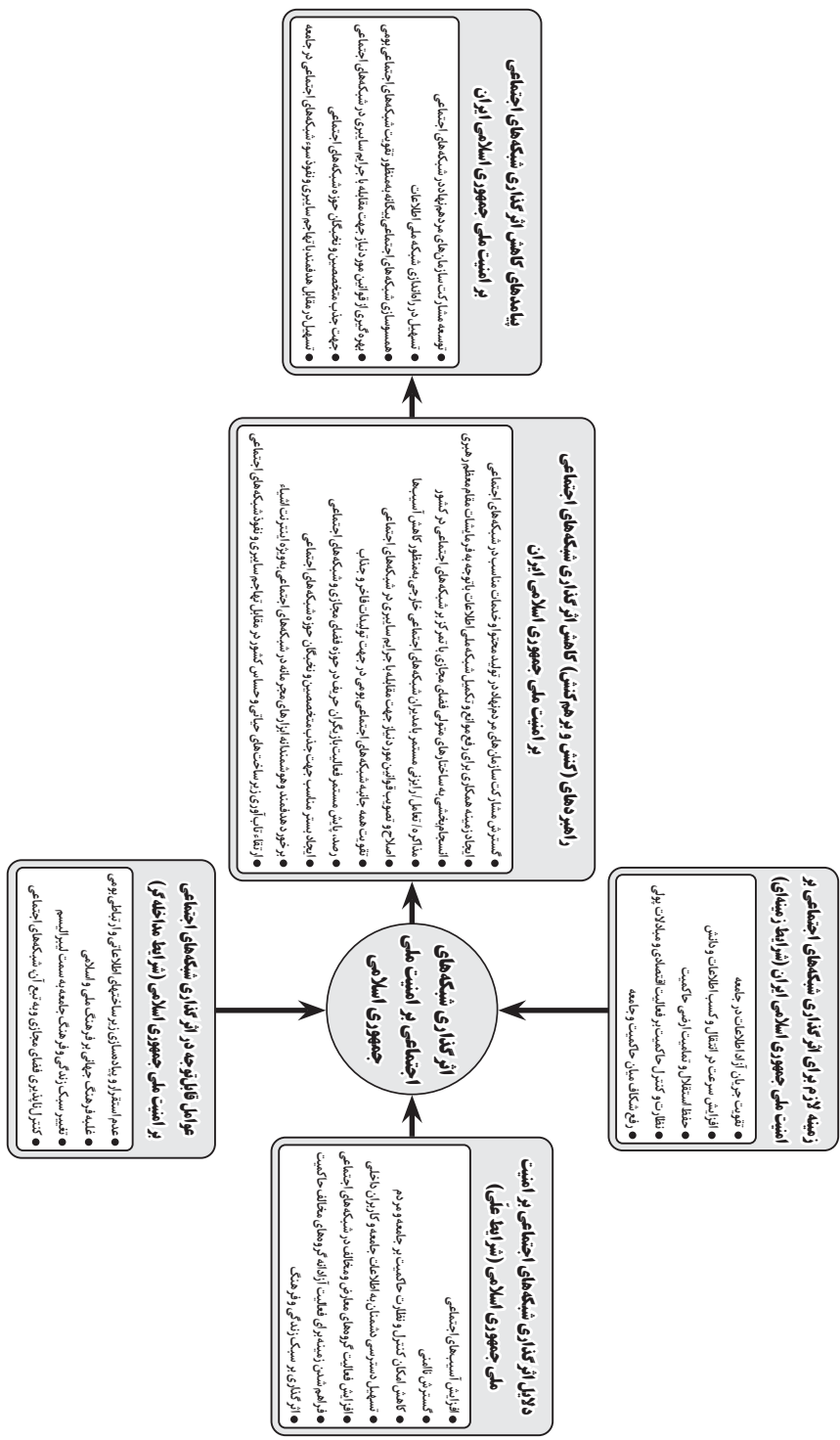
عوامل اثرگذار	محور
<p>گسترش مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در تولید محتوا و خدمات مناسب در شبکه‌های اجتماعی - ایجاد زمینه همکاری برای رفع موانع و تکمیل شبکه ملی اطلاعات با توجه به فرمایشات مقام معظم رهبری - انسجام‌بخشی به ساختارهای متولی فضای مجازی با تمرکز بر شبکه‌های اجتماعی در کشور - مذاکره/تعامل/ رایزنی مستمر با مدیران شبکه‌های اجتماعی خارجی به‌منظور کاهش آسیب‌ها - اصلاح و تصویب قوانین موردنیاز جهت مقابله با جرایم سایبری در شبکه‌های اجتماعی - تقویت همه‌جانبه شبکه‌های اجتماعی بومی در جهت تولیدات فاخر و جذاب - رصد، پایش مستمر فعالیت بازیگران حریف در حوزه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی - ایجاد بستر مناسب جهت جذب متخصصین و نخبگان حوزه شبکه‌های اجتماعی - برخورد هدفمند و هوشمندانه ابزارهای مجرمانه در شبکه‌های اجتماعی به‌ویژه اینترنت اشیا - ارتقاء تاب‌آوری زیرساخت‌های حیاتی و حساس کشور در مقابل تهاجم سایبری و نفوذ شبکه‌های اجتماعی</p>	<p>راهبردهای (کنش و برهم‌کنش) کاهش اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران</p>
<p>توسعه مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در شبکه‌های اجتماعی - تسهیل در راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات - همسوسازی شبکه‌های اجتماعی خارجی به‌منظور کاهش آسیب‌ها و تقویت شبکه‌های اجتماعی بومی - بهره‌گیری از قوانین موردنیاز جهت مقابله با جرایم سایبری در شبکه‌های اجتماعی - جهت جذب متخصصین و نخبگان حوزه شبکه‌های اجتماعی - تسهیل در مقابل هدفمند با تهاجم سایبری و نفوذ سوء شبکه‌های اجتماعی در جامعه</p>	<p>پیامدهای کاهش اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران</p>

نتیجه‌گیری

شبکه‌های اجتماعی با شاخص‌ها و مؤلفه‌های مخصوص به خود، در بسیاری از ابعاد سیاسی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی به یکی از دغدغه‌های امنیت ملی برای بسیاری از دولت‌ها تبدیل شده است و دولت‌ها تلاش می‌کنند که اثرات آن را بر امنیت ملی کاهش دهند. پژوهش حاضر، باهدف پاسخگویی به این سؤال که «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چیست؟» انجام شد و با بهره‌گیری از روش نظریه‌پردازی داده بنیاد (تحلیل کیفی)، موضوع فوق را از پنج محور شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها (کنش‌ها و واکنش‌ها) و پیامدها مورد واکاوی قرار داد. در این راستا، ابتدا مبانی و ادبیات مرتبط از طریق مشاهدات میدانی و مستندات کتابخانه‌ای جمع‌آوری و در نرم‌افزار مکس کیودا درج و کلیه مفاهیم

قابل توجه در موضوع پژوهش استخراج و کدگذاری شد و سپس با تلفیق و خوشه‌بندی کدهای همسان، مقوله‌های کلان و عوامل اثرگذار احصاء گردید. به‌منظور اعتبار سنجی عوامل فوق، نتایج در گروه‌های کانونی متشکل از اساتید و کارشناسان مربوطه مورد بحث و بررسی قرار گرفت و ۷۰ نفر از صاحب‌نظران این حوزه به‌عنوان نمونه آماری تعیین گردید و با اخذ نظریه‌های تخصصی توسط ابزار پرسشنامه (همچنین مصاحبه با ۱۵ نفر از صاحب‌نظران)، تجزیه و تحلیل کمی آن‌ها طبق «آزمون کای»، سطح معناداری و صحت عوامل ارزیابی شد.

نتایج در پاسخگویی به سؤال پژوهش نشان داد که دلایلی همچون افزایش آسیب‌های اجتماعی و گسترش ناامنی، تسهیل دسترسی دشمنان به اطلاعات جامعه و کاربران داخلی و افزایش فعالیت گروه‌های معارض و مخالف در شبکه‌های اجتماعی موجبات اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی را بر امنیت ملی کشور فراهم می‌کند و با بهره‌گیری از عواملی همچون تقویت جریان آزاد اطلاعات در جامعه، حفظ استقلال و تمامیت ارضی حاکمیت، نظارت و کنترل حاکمیت بر فعالیت اقتصادی و مبادلات پولی و رفع شکاف میان حاکمیت و جامعه می‌توان زمینه‌های لازم را برای کاهش این اثر فراهم نمود و در این راستا، باید توجه ویژه، به عواملی سوئی همچون عدم استقرار و پیاده‌سازی زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی بومی، غلبه فرهنگ جهانی بر فرهنگ ملی و اسلامی، تغییر سبک زندگی و فرهنگ جامعه به سمت لیبرالیسم و کنترل ناپذیری فضای مجازی و به تبع آن شبکه‌های اجتماعی داشت. در راستای کاهش اثرات شبکه اجتماعی نیز می‌توان از کنش‌ها و برهم‌کنش‌هایی که در مدل فوق با ماهیت راهبردی ذکر شده بهره‌گیری نمود تا پیامدهایی مورد انتظار محقق گردد (شکل ۲).

شکل ۲: مدل مفهومی انرژی‌گذاری شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

پیشنهاد

بر اساس نتایج حاصل از پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- ۱) تقویت همه‌جانبه شبکه‌های اجتماعی بومی در جهت تولیدات فاخر و جذاب
- ۲) رصد، پایش مستمر فعالیت بازیگران حریف در حوزه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی
- ۳) گسترش مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در تولید محتوا و خدمات مناسب در شبکه‌های اجتماعی
- ۴) انسجام‌بخشی به ساختارهای متولی فضای مجازی با تمرکز بر شبکه‌های اجتماعی در کشور
- ۵) اصلاح و تصویب قوانین موردنیاز جهت مقابله با جرایم سایبری در شبکه‌های اجتماعی

فهرست منابع:

الف) منابع فارسی

- ۱- آی تی من. (۱۴۰۰). شبکه‌های اجتماعی محبوب ایرانی‌ها در سال ۱۴۰۰. بازیابی ۲۷ آذر ۲۰۲۱، از <https://www.itmen.ir/news/276694/> شبکه‌های-اجتماعی-محبوب-ایرانی-ها-سال-۱۴۰۰
- ۲- آلبرتس، دیوید و پاپ، دانیل (۱۳۸۵)، «گزیده‌ای از عصر اطلاعات: الزامات امنیت ملی در عصر اطلاعات»، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۳- امانی کلاریجانی، امرالله (۱۳۹۶). «فضای مجازی و وا کاوی سیاست‌های پیشگیرانه در کنترل آسیب‌های اجتماعی نوپدید». رهیافت پیشگیری. شماره اول. پاییز.
- ۴- باستانی، سوسن، کمالی، افسانه و صالحی، مریم. (۱۳۸۶). «سرمایه اجتماعی شبکه و اعتماد متقابل بین شخصی». فصلنامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی. شماره ۶۱.
- ۵- بوزان، باری (۱۳۸۷)، «مردم، دولت‌ها و هراس»، ترجمه: پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۶- تاجیک، محمدرضا. (۱۳۸۰)، «مقدمه‌ای بر استراتژی امنیت ملی ا.ج.ا»، (رهیافت‌ها و راهبردها)، جلد ۱، تهران: فرهنگ گفتمان.
- ۷- حبیب زاده، اصحاب و روح الله بخشی (۱۳۹۵). «شبکه‌های اجتماعی مجازی و امنیت عمومی». فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی، سال هجدهم، زمستان.
- ۸- خانیکی، هادی و بابائی، محمود. (۱۳۹۱). «تأثیر سازوکارهای ارتباطی اینترنت، بر الگوهای تعامل کنشگران فضای سایبر ایران»، فصلنامه علوم اجتماعی (علامه طباطبائی)، شماره ۵۶.
- ۹- دارابی، علی (۱۳۹۵). «رسانه‌های ارتباطی نوین و تأثیر آن بر فرایند بیداری اسلامی در انقلاب تونس». فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌های نوین در جهان اسلام. سال ۶. شماره ۲۲.
- ۱۰- رحیمی، بهمن؛ ایزدی، فواد؛ و موسوی امیرآباد، عاطفه. (۱۴۰۰). طرح راهبردی مقابله با نفوذ سیاسی آمریکا در جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر آراء امام خامنه ای (مدظله). فصلنامه علمی امنیت ملی، ۱۰(۴۱)، ۷-۴۲.
- ۱۱- سلطانی‌نژاد، احمد، موسوی شفائی، مسعود، اسدی‌نژاد، الهام. (۱۳۹۲). «تأثیر فناوری

- اطلاعات و ارتباطات بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در دهه ۱۳۸۰». پژوهشنامه علوم سیاسی، ۸(۲).
- ۱۲- صادقیان، سید جلال (۱۳۸۹). «بررسی نقش کارکردی رسانه‌ها در امنیت ملی و عمومی». فصلنامه دانش انتظامی. دوره ۱۲، شماره ۱ (مسلسل ۴۶).
- ۱۳- عبدالله خانی، علی (۱۳۸۸). «نظریه‌های امنیت مقدمه‌ای بر طرح‌ریزی دکترین امنیت ملی». تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر تهران.
- ۱۴- غفاری، جلال، محمدصادق دهقانی محمدآبادی، محمدرضا نجارزاده (۱۳۹۲). «نقش رسانه‌های مجازی و شبکه‌های اجتماعی در بیداری اسلامی»، مطالعه موردی انقلاب تونس. مطالعات بیداری اسلامی سال دوم بهار و تابستان ۱۳۹۲ شماره ۳.
- ۱۵- فضلی، مهدی (۱۳۸۳). «تخریب و اختلال در داده‌ها و سیستم‌های کامپیوتری»، مجموعه مقالات اولین همایش حقوقی فناوری اطلاعات، تهران: مرکز مطالعات راهبردی و توسعه قوه قضائیه.
- ۱۶- قنبری، زهرا. (۱۳۹۹). تعداد کاربران ایرانی شبکه‌های اجتماعی چقدر است؟. بازیابی ۲۷ آذر ۲۰۲۱، از <https://itiran.com/2021/02/21/تعداد-کاربران-ایرانی-شبکه-های-اجتماعی/>
- ۱۷- گوهری مقدم، ابوزر (۱۳۹۰). «جنبش اشغال وال استریت: ماهیت و اهداف». گزارش راهبردی»، مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره ۱۲۰۳۶، کد موضوعی ۲۶۰.
- ۱۸- ماندل، رابرت. (۱۳۸۷). «چهره متغیر امنیت ملی»، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ سوم، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی غیرانتفاعی.
- ۱۹- مرادی، محسن. (۱۳۹۵). کدگذاری داده‌ها در نظریه‌پردازی داده‌بنیاد (Grounded Theory) [علمی]. بازیابی ۲۵ خرداد ۲۰۱۷، از <http://analysisacademy.com/۵۲۰۹/کدگذاری-داده‌ها-در-نظریه‌پردازی-داد.html>
- ۲۰- مردانی، فریبا؛ و جنودی، المیرا. (۱۴۰۰). تأثیر شبکه‌های اجتماعی در بهبود وضعیت اطلاع‌رسانی و جذب مخاطبین. علوم و فنون مدیریت اطلاعات، ۷(۱).
- ۲۱- ولوی، محمد رضا (۱۳۹۴). «شبکه‌های اجتماعی مجازی، فرصت‌ها و تهدیدات و ارائه الگوی مناسب». مطالعه گروهی. دانشگاه عالی دفاع ملی.

ب) منابع لاتین

- 22- Castronovo, Cristina (2012). Social Media in Alternative Marketing Communication Model. Journal of Marketing Development & Competitiveness.
- 23- Eriksson, Johan (2006). The Information Revolution, Security, and International Relations: (IR) relevant Theory? International Political Science Review. Vol. 27. No. 3
- 24- Hallman, Harry (2008). Social Network Marketing, Octane Press.
- 25- Jerving, Jim (2010). Social Networking as a Marketing Tool, The cuna marketing & business development council. January.
- 26- Lacobucci, Dawn (2003). Introduction to Consumers in Cyberspace, Journal of Consumer Psychology, Vo13: Pages 1–10.
- 27- Lowenthal, Mark (2003) . Intelligence from Secrets to Policy, Washington: CQ Press Intelligence: Washington: Brasseys Press.
- 28- Lowenthal, Mark M. (2017). Intelligence : from secrets to policy (Seventh edition.).
- 29- CSIS Center for Strategic & International Studies. (2011). Cyber security Two Later, A report of the CSIS Commission on Cyber security for the 44th presidency.
- 30- McCullagh, Declan (2011). How SOPA would affect you, CBS Interactive. , available at: http://news.cnet.com/8301-31921_3-57329001-28/how-sopa0would-affect-you-fap/2011
- 31- Elina Lange.Ionatamishvili and Sanda Svetoka, 'Strategic Communications and Social Media in the Russia.Ukraine Con-

- flict' in Kenneth Geers (ed.) *Cyber War in Perspective: Analysis from the Crisis in Ukraine*, 2015, p. 94
- 32- Nissen, Thomas (2015). *The Weaponization of Social Media*, available in: <https://www.stratcomcoe.org/download/file/fid/2437>
- 33- Massari, L., (2010). *Analysis of MySpace user profiles*. *Information Systems Frontiers*, 1-7.
- 34- Engerer, H. (2009). 'Security Economics: Definition and Capacity. *Economics of Security Working Paper*. No. 5.

